

РОЗВИТОК ПРОЦЕСІВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ У СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЦІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Сергій Ревуцький,

*провідний науковий співробітник НДІ інтелектуальної власності
НАПрН України, кандидат економічних наук*

Автор розглядає питання розвитку процесів глобалізації у світовій економіці в другій половині ХХ — на початку ХХІ століть.

Досліджуються питання змісту процесів глобалізації на макrorівні, мезорівні та макrorівні. Аналізуються питання особливостей процесів глобалізації в згаданих періодах. Особлива увага приділяється сценаріям розвитку світової економіки на різних рівнях глобалізації — розвинута НІС (країни ЄС, США) та нерозвинена НІС (Україна).

Ключові слова: глобалізація, процес глобалізації, національна інноваційна система (НІС)

Актуальність проблем глобалізації не підлягає сумніву. Вони досліджуються багатьма економістами світу.

Так, сутність глобалізації, її причин і наслідків, характеру криз у глобальну епоху здійснюється у дослідженнях західних економістів і суспільних діячів Дж. Сакса, Дж. Сороса, Дж. Стігліца, В. Бека, П. Бергера, С. Гантінгтона.

У дослідженнях українських економістів А. Чухна, В. Гейця, О. Білоруса, А. Філіпенка, В. Будкіна, Д. Лук'яненка та ін., а також у працях російських учених М. Деягіна, Г. Дилігенського, Р. Євстигнеєва, В. Іноземцева, Ю. Шишкова, Ю. Яковця та ін. З'ясовуються сутність, закономірності та рушійні сили глобалізації, характер участі в ній країн перехідної економіки, взаємовплив глобалізації та економічних криз.

Процес глобалізації має об'єктивні і суб'єктивні соціально-економічні чинники (науково-технічний прогрес, індустріалізація, розвиток міжнародних сфер впливу капіталу, інтернаціоналізація економіки, міжнародні корпорації та компанії тощо) й соціально-еконо-

мічні механізми свідомого впливу (теоретико-методологічні концепції розвитку світової економіки та економік держав, регіонів тощо).

Процеси глобалізації зачіпають передусім:

- регіональну, національну економіку (макрорівень);
- товарні, фінансові та валютні ринки, ринки праці (мезорівень);
- компанії (мікрорівень).

Процес глобалізації у світовій економіці утворюють різномірні сфери проявляються він у наслідках цього процесу. Тому, будучи системою цілісного упровадження глобалізація є суперечним процесом.

Варто зазначити, що процес глобалізації у світовій економіці пройшов два етапи.

Перший етап процесу глобалізації у світовій економіці співвідноситься з 60–70-х рр. ХХ століття і набуває форм постійного й неухильного переплетення національних економік.

Саме цей період розвитку світової економіки характеризувався широким

використанням природних ресурсів й ефективних технологій.

Конкурентна боротьба цього періоду мала міжнародний характер і саме цей період став періодом переходу міжнародного бізнесу до наступних точок його постійного розвитку глобалізації.

При формуванні процесів глобалізації в другій половині ХХ ст. під глобалізацією у широкому сенсі розуміли поступове переростання в історичному масштабі процесу взаємодії та взаємопроникнення різноманітних цивілізацій, що відбувалося в межах порівняно сталих територіальних кордонів на основі певних етносів. Водночас, виникнення процесу глобалізації тісно пов'язане з необхідністю подолання глобальних проблем людства, а також зі зростанням соціально-політичної взаємозалежності держав і формуванням зон їхніх спільних інтересів. Це не просто потоки грошей, технологій, товарів і послуг у світовому масштабі. Це процес посилення взаємозалежності країн та народів в економічній, культурній, інформаційній та управлінській сферах, що передбачають певне «звуження» світової цивілізації [1].

Загалом глобалізація у світовій економіці — це економічна категорія, що відображає процес обміну товарами, послугами, капіталами та робочою силою, що виходить за межі державних кордонів. [2]

На зміну ХХ ст. таким формам організації виробництва, як кооперації, кооперування та комбінування на всіх рівнях ієрархії у ХХІ ст. будуть розвиватися всі форми організації виробництва в міжнародному масштабі, а також поглиблення глобалізації виробництва.

У цьому контексті поглиблюються процеси глобалізації. Якщо термін «глобалізація» виник для характеристики транснаціонального функціонування економічної інформації, то в останні десятиліття ці процеси стали прозорими для фінансово-інформаційних систем і для тих, хто долучився

до технологічно-інформаційної революції. При цьому ключовими факторами глобалізації є:

- інформаційний;
- економічний;
- технологічний [3].

Як підкреслюють вітчизняні дослідники [4], нині світова економіка розвивається під впливом процесів інтернаціоналізації та глобалізації праці, капіталу, інформації, виробництва — це міжнародна економіка. Саме в ній найбільш інтенсивно відбуваються інтернаціоналізація та глобалізація господарських процесів, поглиблюється відкритість національних господарств, яскраво проявляється тенденція до кооперації та співпраці.

Відбувається перехід від розрізних форм до єдиної мережі великих і дрібних фірм, об'єднаних електронною мережею на основі Інтернета, що здійснюють тісну взаємодію у сфері технологій, контролю якості продукції, планування інновацій.

Як підкреслюють дослідники розвитку світової економіки, процеси економічної глобалізації на початку ХХІ ст. визначаються гострою конкурентною боротьбою двох суперечливих тенденцій: підпорядкуванням світової економіки інтересам міжнародної фінансової еліти та транснаціонального капіталу, з одного боку, та конкуренцією національних економічних систем — з другого. Ці тенденції переплітаються, створюючи в кожній країні унікальне поєднання зовнішніх і внутрішніх факторів.

Слід зазначити, що важливий прояв глобалізації — це зростання кооперації між національними університетами та промисловими фірмами.

Сьогодні багатонаціональні компанії — це мережа мультинаціонального обслуговування, що охоплює банки, рекламні агентства, страхові компанії тощо. Ера глобалізації проходить під знаком революційних технологічних змін, наслідком яких є економічні, соціальні та політичні зміни. Комп'ютер-

на революція та розвиток телекомунікацій сьогодні повністю змінили «обличчя» цивілізації.

Розглядаючи процес економічної глобалізації на початку ХХІ ст. необхідно підкреслити, що основною вимогою до країн, які намагаються приєднатися до процесів глобалізації, є тотальна лібералізація національних економік, ліквідація їх державного регулювання.

Одним з методів забезпечення інтересів транснаціонального капіталу є втягування країн у режим нееквівалентного зовнішньоекономічного обміну, основу якого становить сировинна спеціалізація у світовому поділі праці. Нееквівалентність зовнішньоторговельного обміну при цьому досягається через дію «цінових ножиць» — між цінами на сировинні товари, що формуються на основі глобальної ринкової конкуренції, та цінами на готові вироби, що утримуються завищеними на величину інтелектуальної ренти через монопольне володіння найсучаснішими технологіями їх виробництва. Занурюючись таким чином у сировинну спеціалізацію, певна країна фінансує науково-технічний прогрес за кордоном і сприяє ще більшому розширенню «цінових ножиць», підриваючи водночас власний обмежений ресурсно-виробничий потенціал [5].

Процес глобалізації у світовій економіці управляється низкою міжнародних установ, могутніми державами-глобалізаторами та глобальними корпораціями. Глобалізація створює мережу транскордонних і наднаціональних установ, які діють поза кордонами. Глобалізація зумовлює зростання інтегрованої економіки, що функціонує на основі загальних законів і принципів.

На сучасному етапі процеси глобалізації діють на двосторонній і на регіональній основах.

Глобалізація означає не тільки інтернаціональні зв'язки, але і створення глобальної цілісності, коли кожен її елемент перетворюється на орган світового організму.

Тож багато дослідників до явищ глобалізації відносять:

- масову появу та функціонування традиційних корпорацій;
- посилення ролі неурядових організацій, фондів;
- ослаблення митних бар'єрів;
- створення та підвищення ролі міждержавних інститутів, які регулюють не тільки політичні (ООН), але й економічні відносини (МВФ, ВБ, ВФО);
- посилення ліберально-демократичної моделі держави як світового стандарту.

Як підкреслюють дослідники, посилення технологічного регіоналізму приводить до формування нових моделей науково-технічної політики, що враховують місцеву, регіональну та глобальну складові. Без відповідних глобальних заходів технологічний розрив між економічно розвиненими і слабкими регіонами навряд чи буде подоланий.

Регіоналізм і глобалізм можуть бути як взаємодоповнюваними, так і конфронтаційними тенденціями, при цьому необхідність боротьби з негативними наслідками науково-технічного прогресу здатна відігравати роль руйнівної сили. Щоб з'якшити ці наслідки (зростання безробіття, посилення соціальної нерівності, поступове руйнування традиційної структури промисловості тощо), низка країн і регіональних груп вживають заходів обмежувального характеру. На думку французького економіста, лауреата Нобелівської премії М. Аллі, регіональні групи повинні мати можливість установлювати виважену систему захисту від зовнішньої конкуренції. Це стосується й економіки України.

Перехід до євровалюти, перспектива гармонізації податкової політики та ринків праці в ЄС створюють додаткові стимули до розвитку загальноєвропейської співпраці, закладають основу для просування інтеграційних процесів (і в науково-технічній сфері також) на Схід.

Посилення тенденції до глобалізації науково-технічної сфери передбачає залучення в цей процес держав світового співтовариства, що припускає формування наднаціональних систем організації та управління науково-технічним співтовариством на багатосторонній і двосторонній основах, створення правової бази, що визначатиме причини науково-технічної взаємодії на інтернаціональному рівні безпеки кожного учасника.

Стратегічна тенденція розвитку світової економіки полягає в створенні єдиного планетарного ринку капіталів, товарів, послуг, інформації, економічне зближення й об'єднання країн у єдиний міжнародний господарський комплекс. Як підкреслюють дослідники, формування глобальної економіки — важлива ознака того, що колишня світова економіка, заснована на самодостатності національних культур і стійкості суто специфічних господарських укладів, починає підходити до етапу свого логічного завершення.

Важливу роль у розвитку світової глобальної економіки відіграють міжнародні корпорації — транснаціональні корпорації, зокрема й найбільші, наймогутніші та найверсифікованіші з них — глобальні корпорації.

У розвитку глобальної економіки на макроекономічному рівні важливу роль будуть відігравати дрібні та середні підприємства, кооперативи тощо.

Істотні позиції в цьому процесі відведено різноманітним спільним виробничо-фінансовим структурам, утвореним у межах транснаціональних корпорацій, а також міжфірмовим (мережевим) виробничим коопераціям на інноваційних засадах. При цьому варто підкреслити, що перехід до спільних форм господарської діяльності відбувається на тлі розвитку «нової економіки», що знаменує собою перехід до менш ієрархічних і авторитарних систем економічно зростання.

Розвиток світової глобальної економіки тісно пов'язаний з формуванням

самостійної міжнародної фінансової сфери, безпосередньо не пов'язаної з обслуговуванням руху товарів і факторів виробництва, тобто іде процес виникнення міжнародної фінансової економіки.

Загалом міжнародну фінансову економіку можна визначити як економічний лад, який базується на:

- перетворені національних фінансових ринків на відкриті системи, об'єднані в єдиний фінансовий ринок;
- глобальному контролю грошових потоків і фіктивного капіталу (цінних паперів);
- глобальному кредиті;
- глобальній фінансовій ренті.

При глобалізації економіки змінюється рівень інноваційної діяльності.

Якщо макроекономічний рівень інноваційної діяльності характеризується тим, що інноваційна діяльність здійснюється групою підприємств на рівні мережових або корпоративних структур переважно в межах однієї держави, то гіперекономічний рівень характеризується тим, що інноваційна діяльність здійснюється об'єднаними системами (США, ЄС тощо), функціонують транснаціональні корпорації.

Як показує досвід світової економіки, країнам з розвинутою НІС і країнам з нерозвиненими НІС, притаманні різні загальні характеристики прогресу глобалізації. Так, у країнах з розвинутою НІС, які мають передові техно-логічні уклади, в економіці переважають базові технологічні та продукційні інновації, тут діють сидогенні фактори розвитку. Інша картина у країнах з нерозвиненими НІС, в економіці яких переважають типові технологічні уклади. Економіка цих країн базується на псевдо- та продукційних інноваціях, переважають екзогенні фактори розвитку.

Хід глобалізації пов'язаний насамперед з прогресом інноваційних процесів у національних економіках, адже поширення та глибина іннова-

ційних перетворень у реальному секторі економіки визначають її конкурентоспроможність і, як результат, зумовлюють здатність країни бути активним учасником і провідником процесу глобалізації, а також реалізацію її потенційних можливостей щодо здобуття вигод і переваг від своєї участі в глобалізації.

Загальні характеристики процесу глобалізації (зокрема, його інноваційної складової) мають різні проєкції для країн, які перебувають на принципово різних фазах розвитку продуктивних сил і технологічних укладів, а також щаблях розвинутості НІС. Це пояснюється тим, що економічно і технологічно розвинені країни здатні генерувати та реалізувати повний цикл етапів інноваційного процесу («наука – технологія – виробництво – споживання») у контурі передового технологічного укладу. При цьому інші країни входять до цього циклу лише на певних його етапах (згідно з умовами міжнародної кооперації), тоді як розвинені країни забезпечують контроль за таким входженням [6].

Розглянемо два сценарії розвитку світової економіки при різних рівнях її глобалізації.

I. Економічна глобалізація з розвинутою НІС і передовим технологічним укладом (варіант для високорозвинених країн ЄС і США).

При сценарії розвинутої НІС з передовим технологічним укладом, що притаманно розвитку високорозвинених країн ЄС та США передбачається переважний тип інновацій і факторів розвитку інноваційних процесів: базові, технологічні та продукційні інновації, ендогенні фактори розвитку.

При такому сценарії розвитку світової економіки передбачається перехід від загального міжгалузевого поділу праці до внутрігалузевого та технологічно-операційного.

Крім цього, очікується реалізація державної політики щодо підвищення конкурентоспроможності національної

економіки, що передбачає виконання таких заходів:

- активізація НДДКР як на замовлення виробництв, так і за державної коопераційної підтримки, стимулювання інноваційних процесів;
- передання до цивільного сектору промисловості технологій «подвійного призначення», а також результатів НДДКР, виконаних на державне замовлення;
- запровадження систем управління якістю, уніфікація та сертифікація продукції;
- державна підтримка (усіма сторонами) галузей, депресивних районів і виробництв, які мають для держави стратегічне значення.

Прискорення розробки та впровадження передових технологій, також їх трансферу на ліцензійних умовах, який контролюється державою.

Посилення уваги до захисту інтелектуальної власності в питаннях трансферу технологій чи організації виробництв інноваційної продукції.

Розвиток внутрішнього ринку наукомісткої продукції та її експансія на зовнішні ринки [6].

II. Економічна глобалізація з нерозвиненими НІС і нижчими технологічними укладами (варіант для України).

Така економіка передбачає переважний тип інновацій і факторів розвитку інноваційних процесів: псевдо-та продукційні інновації, екзогенні фактори розвитку.

Для цього сценарію розвитку економіки характерні такі ознаки:

- організація вузькоспеціалізованих виробництв з трудомісткими і енергозатратними операціями, залежних від кон'юнктури зовнішніх ринків;
- посилення залежності національної економіки від зовнішньоторгівельної кон'юнктури внаслідок нерозвинутості внутрішнього ринку;
- розширення виробництв і збільшення обсягів міжнародної торгівлі через організацію спеціальних

- зон і анклавів вільної торгівлі з наданням суб'єктам цих утворень режиму пільгового оподаткування;
- структура зовнішньої торгівлі переважно має характер сировинний або торгівлі продуктами з невисоким ступенем переробки;
- міжнародний трансфер відпрацьованих технологій у створені спільні виробництва і філії транснаціональних корпорацій (ТНК);
- організація вузькоспеціалізованих виробництв;
- переважний розвиток видобувних галузей промисловості за рахунок приватних підприємств;
- посилення технологічної залежності від розвинених країн і ТНК;

- розширений імпорт устаткування і комплектуючих для організації складальних виробництв або виконання певних операцій у технологічному процесі, що зумовлено використанням переваг низької вартості праці в державі, сприятливого режиму оподаткування і геостратегічного становища країни.

На цьому етапі науково-технологічного й інноваційного розвитку України головним завданням є опанування нових знань і ефективного їх використання. Тож постає завдання зберегти і підвищити якість науково-технологічного потенціалу до пріоритетних національних інтересів України. ♦

Список використаних джерел / List of references

1. *Інтеграція науково-технічної сфери України в мирову економічну систему : монографія. — Донецьк, 2003.*
Integratsiia nauchno-tekhnicheskoï sfery Ukrainy v mirovuiu ekonomicheskuiu sistemu, Donetsk, 2003.
2. *Економічна енциклопедія у трьох томах : Т.1. / ред. кол. С. В. Мочерний (відп. ред.) та інші. — К. : Академія, 2000.*
Ekonomichna entsyklopediia u trokh tomakh., T.1, red. kol. S.V. Mochernyi (vidp. red.) ta insh. — K. : Akademiia, 2000.
3. *Інноваційна стратегія Українських реформ / Гальчинський А. С., Гець В. М., Кінах А. К., Семиноженко В. П. — К. : Знання України, 2002. — 326 с.*
Halchynskiy A. S., Heiets V. M., Kinakh A. K., Semynozhenko V. P. Innovatsiina stratehiia Ukrainskyykh reform, K. : Znannia Ukrainy, 2002, 326 s.
4. *Степанов О. П. Інноваційний бізнес: кредитно-модульна система : навч. посібник / О. П. Степанов, Н. П. Гончарова, Г. О. Андрощук. — К. : Книжкове видання НАУ, 2007. — 420 с.*
Stepanov O. P., Honcharova N. P., Androshchuk H. O. Innovatsiinyi biznes: kredytno-modulna systema, K. : Knyzhkove vydannia NAU, 2007, 420 s.
5. *Глобалізація та інноваційна діяльність в Україні. Утвердження інноваційної моделі розвитку економіки України // Матеріали науково-практичної конференції. — К. : НПТУ «КПІ», 2003. — С. 141–142.*
Hlobalizatsiia ta innovatsiina diyalnist v Ukraini. Utverdzhennia innovatsiinoi modeli rozvytku ekonomiky Ukrainy, Kyiv. NPТУ «КПІ», 2003, S. 141–142.
6. *Гусев В. Державна інноваційна політика: аспект інтернаціоналізації / В. Гусев // Економіка України. — 2003. — № 6.*
Husiev V. Derzhavna innovatsiina polityka: aspekt internatsionalizatsii [in]: Ekonomika Ukrainy, 2003, № 6.

Надійшла до редакції 26.04.2016 р.

Ревуцький С. Развитие процессов глобализации в мировой экономике во второй половине XX – начале XXI веков. В статье рассматриваются вопросы развития процессов глобализации в мировой экономике во второй половине XX – в начале XXI вв. Автор рассматривает экономические явления, которые характеризуют глобализацию в экономике XXI в., а также сферы развития мировой экономики на разных уровнях глобализации.

Ключевые слова: глобализация, процесс глобализации, национальная инновационная система (НИС)

Revutskyi S. The development of globalization processes in the world economy in the 2nd half of the XX–XXI century. The article discusses the development of the processes of globalization in the world economy in the 2nd half of the XXth century – the early XXI centuries. The author examines the economic phenomena that characterize the globalization of the economy in the XXI century, and also the spheres of the global economy at different levels of globalization.

Key-words: globalization, globalization, national innovation system (NIS)

Редакція приймає рукописи статей, що раніше не друкувалися, на електронних носіях, набраних у програмі MS Word, обсягом до 12 сторінок (шрифт — Times New Roman, розмір — 14, інтервал — 1,5). Статті повинні відповідати вимогам ВАК України щодо наукових робіт, обов'язково мати рецензію й анотації російською та англійською мовами (з перекладом трьома мовами прізвища й імені автора і назви статті). Прохання до авторів: разом з матеріалами надсилати свою фотографію. Ілюстративний матеріал має бути у форматі .tif або .jpg, розміром 300 dpi.

До статей дописувачів, які не мають наукового ступеня, обов'язково мають додаватися: рецензія доктора наук відповідного фаху, витяг з протоколу засідання кафедри про рекомендацію статті до друку, засвідчені належним чином.

Стаття має містити такі відомості (з нового абзацу через один рядок):

1) з лівого краю аркуша одним рядком — прізвище та повне ім'я автора (авторів) українською мовою; науковий ступінь, вчене звання чи інша інформація, що стосується наукової діяльності автора (-ів); назва установи, організації, де працює автор (автори); 2) з лівого краю аркуша вгорі — УДК; 3) посередині наступного рядка — назва статті; 4) з нового абзацу українською мовою анотація (3–4 речення); 5) з нового абзацу ключові слова (до 6 слів або словосполучень) українською мовою; 6) текст статті; 7) список літератури наводять згідно з ДСТУ 7.1:2006, оформлюють як прикінцеві примітки, тобто у [], відповідно до вимог ВАК України за Формою 23. Усі цитати автор зобов'язаний звірити з першоджерелами. Список літератури наводять у порядку згадування в роботі (не потрібно робити текстових посилань у на- писаному, лише цифри у квадратних дужках (наприклад, [12, 43]); 8) після статті з нового абзацу — анотації: російською — прізвище та повне ім'я автора (авторів), назва статті, текст анотації (3–4 речення), ключові слова (до 6 слів або словосполучень); англійською — прізвище та повне ім'я автора (авторів), назва статті, текст розширеної анотації (1–1,5 сторінки А4, 3–5 000 знаків), ключові слова (до 6 слів або словосполучень); якщо стаття написана іншою мовою (польською, іспанською тощо) — прізвище та повне ім'я автора (авторів), назва статті, текст анотації мовою статті (3–4 речення), ключові слова (до 6 слів або словосполучень); 10) інформація про автора (авторів).

У файлі статті на наступному аркуші подають відомості про автора (співавторів).

Редакція лишає за собою право на редагування та скорочення рукописів. За достовірність інформації та статистичних даних, які містяться в рукописах, відповідальність несе автор. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій. Редакція також лишає за собою право повертати матеріали авторам для виправлення виявлених помилок і доопрацювання, скорочувати та редагувати надані тексти. Статті, подані з порушенням вказаних вимог, не публікуються. Листування з дописувачами не ведеться. Автор, який подав матеріали до друку, вважається таким, що погоджується на подальше безоплатне їх розміщення на сайті НДІ інтелектуальної власності та Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Відтворення матеріалів журналу або їхніх частин будь-якими засобами чи в будь-якій формі, зокрема і в Інтернеті, забороняється без письмового дозволу редакції журналу. Особисті немайнові права є невідчужуваними та належать авторам статей. Майнові права інших авторів належать цим авторам.

Більш детальна інформація на сайті — www.inprojournal.org